

Фото люб'язно надано автором

Василь Деревінський

Доктор історичних наук, професор Київського національного університету будівництва та архітектури. Дослідник історії українського визвольного руху, етнонаціональної політики, біографістики. Автор понад 120 праць, серед яких книги *«Ставлення ОУН(Б) і УПА до сусідніх народів та національних меншин»*, *«На гребені боротьби. Діяльність В'ячеслава Чорновола у другій половині 1980-х рр.»*, *«В'ячеслав Чорновіл. Нарис портрета політика»* і багатьох інших. Співатор низки навчальних посібників з історії України та історії української культури.

Особистість • Доля • Міф

Особистість, політик і людина. Він свідомо знехтував тими своїми талантами, які могли б стати корисними в тоталітарній державі, заради боротьби за суверенність свого народу. Мало хто знає літератора, науковця й викладача В'ячеслава Чорновола, але будь-хто згадає першого політв'язня, який очолював обласну раду, лідера й натхненника однієї з найпотужніших політичних партій, мислителя, ідейний спадок якого не піддається корозії часу й залишиться актуальним на довгі роки...

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-2465-0

Василь Деревінський

В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ

В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ

Василь Деревінський

ІСТОРІЯ
НЕСКОРЕНИХ

В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ

Василь Деревінський

ІСТОРІЯ
НЕСКОРЕНИХ

ХАРКІВ
2017

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 94(477)
ББК 63.3(4Укр)6
Д36

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Дизайнер обкладинки *Владислав Прокопів*

Популярне видання

ДЕРЕВІНСЬКИЙ Василь

В'ячеслав Чорновіл

Керівник проекту *В. В. Столяренко*
Координатор проекту *К. В. Новак*
Відповідальний за випуск *І. Р. Залатарьов*
Редактор *О. Г. Руда*
Художній редактор *А. В. Ачкасова*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *Г. В. Сологуб*

Підписано до друку 10.02.2016.
Формат 70x100/32. Друк офсетний.
Гарнітура «Minion Pro». Ум. друк. арк. 10,32.
Наклад 4000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано у ПАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4
впроваджена система управління якістю
згідно з міжнародним стандартом DIN EN ISO 9001:2000

ISBN 978-617-12-2465-0

- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2017
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2017

ПЕРЕДМОВА

Історичні періоди йдуть на зміну один одному, з'являються нові провідні постаті, різняться обставини поступу спільноти, та не піддається корозії часу правда. Історична пам'ять народу може зазнати цілеспрямованого викривлення, заміни полюсів і перенесення акцентів. Маніпуляції національними орієнтирами триватимуть, допоки спільнота не виявиться спроможною чинити спротив міфам. Рано чи пізно пелена вигадок спаде через нездатність і далі дезорганізувати суспільство. Як сонячне проміння рятує землю від вічної мерзлоти, так і правдива інформація відкриває народу втрачені горизонти. Хоч як складно розвінчувати втовкмачені людям змалку міфологеми, та в них короткий вік.

За тимчасової втрати українцями суверенітету на своїй землі прийди-чужинці часто вдавалися до замовчування чи ретушування окремих подій історії, фальшування діяльності, оббріхування визначних особистостей давньої та зовсім близької нам минувшини. Наслідки дезінформаційної кампанії радянської імперії ще й досі даються взнаки в українському суспільстві. Так, у мороці радянських і пострадянських колоніальних міфів для частини населення перебуває постать невідступного борця з тоталітаризмом, одного з лідерів національного спротиву 1960-х — початку 1990-х років, основоположника нової Української держави В'ячеслава Чорновола.

Радянський режим зображував його як порушника «соціалістичної законності», «відщепенця». Нова-стара українська влада, яка залишилася незмінною після відновлення Української держави, охрестила його «ворогом державності», «розкольником демократичних сил», «політичним романтиком».

Продукувала ці та інші штампи могутня пропагандистська машина, в розпорядженні якої було чимало засобів масової інформації та інші ресурси.

Долати фальш непросто. Однак владі раз у раз доводилося оборонятися. В'ячеслав Чорновіл був із когорти незламних, яких жоден режим не здатний приборкати. Його наполегливість руйнувала мури, «залізні завіси», людську байдужість і міфи.

Ідеї і вчинки В'ячеслава Чорновола, що не втратили актуальності, сьогодні переосмислюються, здобувають нове життя. Громадські активісти, політики й високопосадовці, включно з президентами, схилиються перед його мудрістю і мужністю, віддають йому належне за об'єктивну оцінку дійсності, реалістичний прогноз подій.

Осягнути все розмаїття здійсненого В'ячеславом Чорноволем — для українського суспільства означає побачити велич свого духу, масштабність звершень, осмислити своє місце у світовому співтоваристві народів, примножити знання про боротьбу за особисті й національні права.

ШЛЯХ БОРЦЯ

БЕЗ СТРАХУ Й КОМПРОМІСУ

В'ячеслав Чорновіл народився 24 грудня 1937 року в с. Єрки Катеринопільського району Київської (нині Черкаської) області. Його батьки у страшні сталінські часи зазнали переслідувань, а тому завбачливо відгороджений ними від правди про реалії життя юнак, як і багато українських дітей його покоління, зростав під впливом комуністичних ідеологем і міфів. В'ячеслав на відмінно вчився у школі, провадив активну громадську діяльність, очолював піонерську та комсомольську організації, був членом районного комітету комсомолу, стежив за успішністю учнів, відвідував різні гуртки, видавав шкільну газету, організовував молодіжні бригади для допомоги колгоспу в жнива, проводив політико-виховну роботу в комсомольській організації колгоспу тощо. Усе це, безумовно, загартовувало його характер, сприяло становленню стилю та ритму життя.

Під час навчання в школі хлопець писав вірші, окремі з яких, прорадянської тематики, друкувалися в районній газеті. За вірш до 300-річчя так званого возз'єднання України з Росією його нагородили першою премією районного комітету Ленінського комсомолу України (РК ЛКСМУ), а за вірш «Комсомолу», прочитаний на районній олімпіаді гуртківців художньої самодіяльності сільських клубів, В'ячеслав одержав грамоту районного комітету Комуністичної партії України (РК КПУ) і виконкому районної Ради депутатів трудящих.

Вступ у 1955 році до Київського державного університету імені Тараса Шевченка, а отже, доступ до нових знань, не міг

не призвести до трансформації його світосприйняття. «Вже в університеті, — як Чорновіл згодом розповідав, — буквально з першого курсу, сам став шукати правду. Національну правду!»¹ Певною мірою В'ячеслав Чорновіл був внутрішньо готовий до змін, оскільки, незважаючи на виховання в радянському дусі, прихована опозиційність його родини до тоталітарної системи постійно жила в ньому. Сприяли його пошукам події, що відбувалися в СРСР і світі. XX з'їзд КПРС і розпочате на ньому розвінчування культу особи Сталіна стали справжнім струсом для суспільства: перед ним постав кардинально інший образ Сталіна — «вождя», що створив людиноненависницьку систему. Відтак Сталіна та його діяння було піддано осуду, як і порушення прав республік на вільний національний розвиток².

В'ячеслав Чорновіл пристав до когорти нової української інтелігенції, яка не погоджувалася жити за встановленими режимом приписами, прагнула вільного творчого самовираження, розвитку національної культури. Він змінив своє ставлення до дійсності, вчився все піддавати сумнівам та аналізу, робити висновки самостійно, мати власну громадянську позицію.

З першого курсу Чорновіл протестував проти невідповідності занять вимогам часу та проти обмежень, публікував гострі статті, не боявся брати слово на зборах і відверто виступати. І в університеті навчаючись на відмінно, В'ячеслав Чорновіл головне завдання своєї комсомольської праці вбачав у задоволенні духовних потреб одногрупників, більшість яких походили з села. Так, він систематично діставав квитки та організував відвідини театральних вистав, художніх виставок, музеїв, перегляд кінофільмів тощо.

¹ Сорока М. В'ячеслав Чорновіл / М. Сорока // Пам'ять століть. — 1997. — № 2. — С. 36. (Тут і далі прим. авт., якщо не вказано інше.)

² Постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи і його наслідки» від 30 червня 1956 р. // Радянська освіта. — 1956. — 7 липня.

Сім'я Чорноволів. Сидять мати та батько із сестрою Валентиною, стоять В'ячеслав (зліва) та брат Петро. 1950 р.

Відійшовши на другому курсі від активної комсомольської діяльності, В'ячеслав не припинив спрямовувати інших до осмислення національних історичних і культурних цінностей. Згодом він запевняв, що з другого-третього курсу навчання почав підтримувати боротьбу проти партійного всевладдя, однопартійної диктатури, змаг за національне звільнення¹. З активіста він перетворився на об'єкт критики факультетської газети і виховних обробок комсомольських зборів, де розглядалися його ідейна незрілість і ревізійні погляди. Нешаблонне мислення В'ячеслава схвилювало декотрих «правильних» однокурсників, і перед ним постала загроза виключення з університету, якої вдалося уникнути завдяки поїздки на будівництво домни в місто Жданов (нині Маріуполь). Там юнак здобув досвід

¹ Чорновол В. Воспитание украинского федералиста / В. Чорновол // Век XX и мир. — 1992. — № 2. — С. 27.

журналістської роботи в багатотиражній газеті будівництва та продовжив роботу з інформування молоді про національні ідеї.

Після піврічної праці на домні В'ячеслав Чорновіл відновив навчання в університеті. Брав активну участь у молодіжних дискусіях, творчих зустрічах, насамперед тих, куди навідувалися письменники, які змогли повернутися з радянських концтаборів. Регулярно відвідував засідання університетської літературної студії імені Василя Чумака — так званої СіЧі, брав активну участь у діяльності Клубу творчої молоді під керівництвом Леся Танюка.

Зацікавлення репресованими й забутими іменами в українській науці та культурі підштовхнуло В'ячеслава Чорновола до підготовки дипломної роботи про зовсім нещодавно забороненого громадського діяча й письменника ХІХ ст. Бориса Грінченка. Студії В'ячеслава переросли рамки дипломної роботи, виявилися «вирішальним моментом у його національному самоутвердженні». Осмислення поглядів Грінченка сприяло остаточному становленню світогляду Чорновола, який він зберіг і в зрілому віці.

Закінчивши університет у 1960 році, В'ячеслав мав першочергове право отримати розподіл у столицю, проте через своє нестандартне мислення роботу в Києві не отримав. А відтак поїхав працювати до Львова на студію телебачення, звідки йому надійшло запрошення. Під час роботи на телебаченні просував передачі про здобутки національної культури, плеяду молодих шістдесятників, майже повністю відкидаючи ідеї радянського ура-патріотизму. У Львові Чорновіл поступово налагоджував контакти з місцевою творчою інтелігенцією.

У 1963 році В'ячеслав повернувся до Києва, маючи на меті завершити кандидатську дисертацію. Тут він відновив і примножив контакти з київськими шістдесятниками, як організатор або як учасник відвідував їхні різноманітні заходи. Активно долучився до підготовки та розповсюдження самвидаву. Разом

із Іваном Дзюбою та Василем Стусом 4 вересня 1965 року на прем'єрі фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків» у кінотеатрі «Україна» відкрито виступив на захист заарештованих українських інтелігентів. Згодом був організатором і учасником петиційних кампаній проти репресій.

Щоб донести до громадськості правдиву інформацію, зобразити справжні причини й хід репресій та відтворити реальні постаті засуджених людей, які були не абстрактними «буржуазними націоналістами», а високообдарованими інтелектуалами, Чорновіл підготував дві ґрунтовні праці: «Правосуддя чи рецидиви терору?» і «Лихо з розуму». Ці книжки виявилися важливим інформаційним джерелом, що разом із «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби об'ємно висвітлювали різні аспекти становища українського народу в СРСР.

Через відкрито заявлену громадянську позицію Чорновола не зарахували до аспірантури, незважаючи на успішно складені вступні іспити. На жаль, йому не вдалося завершити наукові студії про Бориса Грінченка. Замість кар'єри науковця він обрав життя борця з тоталітарним режимом. Не збили його з цього шляху ні звільнення з роботи, ні заборона працювати за фахом у державних ЗМІ, ні випадкові й нерегулярні підробітки.

У 1966 році на судилищі над Богданом і Михайлом Горинями, Мирославою Зваричевською та Михайлом Осадчим В'ячеслав

В. Чорновіл. 1955 р.

Чорновіл вчинив нечуваний як для захисників, так і для противників режиму демарш — відмовився давати свідчення. Він заявив: «Я категорично відмовляюся давати будь-які показання на закритому суді. Присутні тут товариші мають право на відкритий суд за ст. 111 радянської Конституції, за ст. 20 Кримінально-процесуального кодексу та ст. 11 Декларації прав людини, прийнятою Організацією Об'єднаних Націй, та за ст. 1 Закону про судоустрій УРСР. Я не хочу бути причетним до таємної розправи»¹. Після цієї заяви він на знак підтримки підсудних подарував їм квіти.

Це викликало емоційну реакцію в прокурора Львівської області Бориса Антоненка, який відмовився взяти подану В'ячеславом Чорноволем заяву про відмову від свідчень, погрожував кримінальною відповідальністю за такий вчинок і, називаючи Чорновола «ворогом», наказав «убрать його» із зали суду, що із застосуванням сили й було зроблено. Зрештою на вимогу прокурора Антоненка в рішеннях суду з'явилася окрема ухвала щодо необхідності притягнути В'ячеслава Чорновола до кримінальної відповідальності за відмову свідчити². 8 липня 1966 року відбувся суд, на якому Чорноволу було винесено обвинувальний вирок.

У 1967 році його кинули за ґрати за написання книжок «Правосуддя чи рецидиви терору?» та «Лихо з розуму», що були оцінені органами влади й судівства як такі, що містять наклепницькі вигадки і ганьблять радянський державний і суспільний лад. В останньому слові на суді, як і в праці «Правосуддя чи рецидиви терору?», В'ячеслав Чорновіл зауважив, що обвинувальні вирокі молодим представникам української інтелігенції винесені не на підставі доведеного злочину, а з метою покарання за їхні погля-

¹ Від упорядника [Валентина Чорновіл] // Чорновіл В. Твори: в 10 томах / Упоряд. В. Чорновіл; передм. Л. Танюка. — К.: Смолоскип, 2003. — Т. 2. — С. 15.

² ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 6160, арк. 43—44; ГДА СБУ, ф. 6, спр. 68805ФП, т. 14, арк. 154.

ди, які виходять за межі дозволеного владою. Їхні законні спроби вказати владі на недоліки у національній політиці наштовхнулися на нерозуміння й звинувачування в «українському буржуазному націоналізмі». Крім того, затримані були позбавлені законних прав радянських громадян на правове поводження з ними під час слідства й судових засідань. Як наголошував В'ячеслав Чорновіл у своєму слові далі, він, як і інші представники української інтелігенції, гадав, що на суді безпідставні звинувачення знайомих і друзів в антирадянській діяльності буде спростовано або буде показано подвійне дно в житті і діях затриманих, однак реальність виявилася інакшою. Під час слідства й суду системно порушувалося чинне законодавство, з невинних людей зробили злочинців. Тому останнє слово на суді Чорновіл завершив твердженням (також наведене в книжці «Правосуддя чи рецидиви терору?»), що вже не плекає ілюзій щодо радянського правосуддя, знаючи, що буде засуджений до максимально можливої за обвинувальною статтею міри покарання. Але, незважаючи на можливість засудження до примусових робіт чи навіть загрозу втрати свободи, заявив, що й далі діятиме згідно із сумлінням, «бо немає вищого суду за правду»¹.

Під час ув'язнення в 1967—1969 роках В'ячеслав Чорновіл протестував проти сфабрикованого судового вироку, вилучення матеріалів справи, перешкоджання творчій праці, заборони вести кореспонденцію і зустрічатися з близькими, примусу працювати на неприпустимій для його здоров'я важкій роботі. Відстоюючи свої законні права, він пережив виснажливе 48-денне голодування.

Аналіз розгортання руху спротиву спричинив усвідомлення важливості системного інформування громадськості про боротьбу

¹ Останнє слово В. Чорновола на суді 08.07.1966 р. // Чорновіл В. Твори: в 10 томах / Упоряд. В. Чорновіл; передм. Л. Танюка. — К.: Смолоскип, 2003. — Т. 2. — С. 210.

незгодних із режимом. Після повернення з ув'язнення, на початку 1970 року, В'ячеслав Чорновіл за підтримки Атени Пашко, Михайла Косіва, Ярослава Кендзьора та інших видав перший номер підпільного журналу «Український вісник». Надретельні заходи конспірації, невеличкий гурт видавців, проблеми зі збиранням інформації позначилися на змісті, періодичності та території розповсюдження видання. Однак попри всі складнощі Чорновіл готував нові номери підпільного журналу, що містив як недоступну для читачів офіційних газет інформацію з різних регіонів України про порушення прав громадян, регулярні політичні переслідування, судові вироки, становище політв'язнів-українців, так і заборонені цензурою літературно-публіцистичні твори різних авторів.

«Український вісник» поширювався в Україні і нелегально перевозився для передруку і розповсюдження за кордоном. Участь у розповсюдженні журналу брали Валентина Чорновіл, Микола Плахотнюк, Ніна Строката та інші. Для збільшення кількості читачів журнал поштою надсилали з-за кордону різним, іноді випадковим, адресатам. У 1972 році про надходження кількох листів із «Українським вісником» було повідомлено в КДБ. А саме: у червні пакет із четвертим номером журналу та статтею Валентина Мороза «Репортаж із заповідника Берії» надійшов на адресу Голосіївського парку культури і відпочинку м. Києва ім. М. Рильського з Великої Британії; у вересні лист із Канади з четвертим випуском журналу надійшов на адресу сільської ради с. Ружин Житомирської області, в цьому ж місяці — до сільської ради с. Чоповичі та с. Першотравневе, що на Житомирщині¹.

В'ячеслав Чорновіл встиг видати п'ять номерів журналу. Підготовлений ним шостий номер побачив світ уже після його арешту. За досить короткий (дворічний) період виходу «Укра-

¹ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 41, т. 1, арк. 80—82; ГДА СБУ, ф. 6, спр. 41, т. 3, арк. 58; ГДА СБУ, ф. 6, спр. 41, т. 3, арк. 74; ГДА СБУ, ф. 6, спр. 41, т. 3, арк. 77—78.

їнського вісника» до ув'язнення Чорновола в 1972 році журнал здобув значну популярність і помітно позначився на кількості інформації про рух опору як в Україні, так і за її межами, додав нового імпульсу цьому рухові, ослабленому репресіями.

Наприкінці 1960-х років, у час наступу реакції, посилення утисків інакодумців, відмови багатьох від активної громадської діяльності, В'ячеслав Чорновіл відкинув ідею угодовства з владою, не поділяв фаталістичних настроїв, а, навпаки, заохочував інших до праці. Він підтримував і розширював контакти з опозиційно налаштованими людьми з різних областей України та республік СРСР, допомагав розв'язувати найрізноманітніші проблеми друзів і знайомих; його помешкання стало прихистком для переслідуваних.

У зв'язку зі зростанням тиску радянської влади та зменшенням кількості осіб, які брали участь у громадських акціях, виникла потреба у нових формах боротьби. В'ячеслав Чорновіл вважав доцільним заснувати правозахисну організацію, члени якої відстоювали б права переслідуваних тоталітарним режимом. Після арешту активної учасниці руху спротиву одеситки Ніни Строкатої у грудні 1971 року Чорновіл безпосередньо зайнявся створенням такої організації. До складу Громадського комітету захисту Ніни Строкатої увійшли, крім В'ячеслава Чорновола, Ірина Калинець зі Львова, Василь Стус із Києва, Леонід Тимчук з Одеси та Петро Якір і Віктор Красін з Москви. Розпочати заплановану діяльність Комітету не вдалося через широкомасштабні арешти опозиційних діячів у січні 1972 року, в результаті яких ув'язненими виявилися фактично всі його члени.

В'ячеслав Чорновіл опинився за ґратами 12 січня 1972 року. Слідство тривало понад рік, упродовж якого співробітники КДБ шукали свідчення причетності Чорновола до редагування підпільного журналу «Український вісник». Незважаючи на відсутність доказів у слідчих і факт недоведення судом причетності

до видавання підпільного журналу, В'ячеслава Чорновола заплановано покарали довготривалим ув'язненням. Так, судді Львівського обласного суду засудили його на шість років позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму з подальшим відбуттям трирічного заслання.

Відбувши встановлений термін покарання у мордовських політичних таборах Росії, В'ячеслав Чорновіл у березні 1978 року переїхав на місце заслання в с. Чаппанда Ленінського району Якутської АРСР, а згодом проживав у райцентрі Нюрба. Повернутися на Батьківщину після заслання не вдалося, оскільки з середини 1979 року влада розпочала черговий, третій, широкомасштабний наступ на український національний правозахисний рух. За ґрати потрапили діячі спротиву, які мешкали на території України або відбували заслання. Напередодні звільнення Чорновола знову заарештували, і закритий суд м. Мирного Якутської АРСР у квітні 1980 року засудив його за сфабрикованою справою (так звана «спроба зґвалтування») на п'ять років покарання у таборах суворого режиму. Цей новий метод приборкання неугодних режиму шляхом фабрикування кримінальних справ і різноманітних інсинуацій використали і щодо інших діячів спротиву. Засудили як «хуліганів» Василя Овсієнка, Василя Січка, Василя Стрільціва, як «наркомана» — Ярослава Лесіва, як «гвалтівника» — Миколу Горбаля, як «зберігача холодної зброї» — Петра Розумного і так далі. У такий спосіб тоталітарний режим намагався дискредитувати борців в очах громадськості та апробувати на практиці нову методіку розправи, проаналізувавши її результативність.

Ув'язнення В'ячеслава Чорновіла відбував у таборі суворого режиму в Табазі Якутської АРСР. У вересні 1983 року його звільнили з табору, направивши відбувати призначений судом термін покарання в рамках випробувального строку на цегельному заводі у с. Покровське Орджонікідзевського району Якутської АРСР.

Після завершення у квітні 1985 року покарального терміну за фабрикованою кримінальною справою Чорноволу дозволили повернутися в Україну.

З першого дня арешту і до завершення терміну покарання В'ячеслав Чорновіл наполягав на справедливому, правовому ставленні як до себе, так і до інших в'язнів, використовуючи для цього найрізноманітніші методи: писав заяви і надсилав звернення до адміністрації таборів, прокуратури, судових і правоохоронних органів, органів держбезпеки, республіканських і союзних органів державної влади, а також до міжнародних правозахисних та міждержавних організацій; вдавався до голодування; відмовлявся працювати тощо. Як і під час першого ув'язнення, він опротестовував бездоказові судові вирoki, заборону листуватися або зустрічатися з рідними, добивався статусу політв'язня, організовував чи брав участь в акціях підтримки інших політв'язнів тощо. Завдяки цій боротьбі подекуди вдавалося досягти дотримання адміністрацією встановлених правил поведінки з в'язнями. За мужність і лідерські якості Чорновола в ув'язненні називали «зеківським генералом».

На Батьківщину Чорновіл повернувся, відбувши понад 13 років ув'язнення і заслання. За умов пильної уваги до себе з боку влади і несприятливої політичної ситуації в Україні він не міг одразу включитися в політичну роботу. Громадську діяльність почав з того, що, як згодом написав в автобіографії, шукав людей, близьких за поглядами. Невдовзі відновив випуск позацензурного самвидавчого журналу «Український вісник» — уже як легального видання.

Як на початку 1970-х років, так і в другій половині 1980-х часопис відіграв роль рупора приховуваної тоталітарним режимом інформації, збудником громадської активності і консолідації суспільства. Його вплив на створення незалежних ЗМІ, популяризації ідеї боротьби за особисті та національні права,

формування громадських об'єднань важко переоцінити. Однак після відновлення журналу, як і в попередній період його існування, зміст, оформлення та регулярність виходу не вповні відповідали бажаному через репресивні дії влади.

З настанням дещо сприятливіших політичних умов В'ячеслав Чорновіл взявся до втілення своєї давнішої мрії про створення політичної організації, місією якої мало б бути сприяння мобілізації українського суспільства на боротьбу з тоталітаризмом. З його ініціативи наприкінці 1987 року відновила діяльність Українська Гельсінська група, заснована в 1976 році для забезпечення громадським активістам захисту з боку світового Гельсінського руху від репресій радянської влади.

Зважаючи на значну активізацію суспільно-політичних процесів у республіках Балтії і Закавказзя, В'ячеслав Чорновіл ініціював створення такої структури, яка могла б стати широким об'єднанням на зразок популярних тоді Народних фронтів. 7 липня 1989 року на львівському мітингу було оголошено про створення першої української політичної організації другої половини 1980-х років — Української Гельсінської спілки (УГС). В'ячеслав Чорновіл, який очолював спілку в перший рік її діяльності, спільно з Богданом і Михайлом Горинями підготував програмний документ спілки. Левка Лук'яненко, який на той час відбував заслання, обрали на пропозицію Чорновола головою УГС формально, щоб відвести увагу влади від дійсного керівництва організації.

В'ячеславу Чорноволу вдалося швидко розбудувати ефективну прес-службу УГС завдяки тому, що вона працювала на основі редколегії «Українського вісника». Організації, яка протистояла тоталітарному режиму, наявність потужного медійного забезпечення дозволяла успішніше розгорнути діяльність, поширювати свої ідеї та гасла в різних колах. З часом Чорновіл зумів налагодити випуск низки періодичних видань УГС у різних регіонах України й за її

межами, розширити кореспондентську мережу.

Результативною виявилася тактика діяльності УГС з радикальної зміни суспільного ладу за допомогою ненасильницьких методів боротьби. Вона провадилася в рамках поступального тиску на владу з поступовим нарощуванням вимог, задіянням реформаторської частини представників влади. Таким шляхом у боротьбі з комуністичними режимами йшли національні рухи східноєвропейських країн. У своїй діяльності різноманітні структури порушували політичні, екологічні, соціальні, релігійні, культурницькі та інші питання.

Попри репресії з боку влади УГС розширювала сфери й територіальні межі діяльності, нарощувала кількість своїх членів та прихильників. Діячі УГС продовжили справу редакції «Українського вісника», а саме координацію діяльності з представниками національно-демократичних рухів інших республік СРСР. Ініційована Чорноволом УГС не змогла стати розгалуженою народно-фронтівською організацією, проте, на думку багатьох дослідників і політичних діячів, сприяла розгортанню українського національно-визвольного руху, вела до його радикалізації, утверджувала у суспільстві ідею боротьби за відновлення Української держави.

На дієвості УГС позначилися розбіжності у поглядах і конфліктні ситуації між її членами. Неузгодженість позицій Левка

У студентські роки. Київ, друга половина 1950-х років

Лук'яненка і В'ячеслава Чорновола щодо діяльності спілки та її організаційної трансформації змусила останнього відійти від участі в керівництві УГС. Наприкінці 1989 року В'ячеслав Чорновіл відмовився від подальших дискусій про тактики і стратегії діяльності організації та формат її трансформації й ініціював створення Української незалежної видавничо-інформаційної спілки, яка мала б функціонувати як інформаційне агентство, інформцентр і видавництво. Однак роботу з розгортання цієї структури Чорновіл був змушений призупинити у зв'язку із обранням його головою Львівської обласної ради та депутатом Верховної Ради України, оскільки нова сфера діяльності вимагала максимальної концентрації.

В'ячеслав Чорновіл зробив неоціненний внесок у формування масштабного українського взірця народнофронтівського об'єднання — Народного Руху України. На червневих мітингах 1988 року у Львові він разом із однопумцями заявив про створення організації «Демократичний фронт», для якої підготував проект програми. Щоб не допустити навіть створення організації, влада вдалася до кривавого розгону мітингу 4 серпня 1988 року та заборони надалі їх проводити, у всілякі способи залякувала громадськість. Не вдалося розгорнути будь-якої діяльності і у Вінниці, Києві, Хмельницькому.

В'ячеслав Чорновіл та інші провідники УГС спочатку з пересторогою поставилися до заходів творчої інтелігенції зі створення Народного Руху України, вважаючи це спробою режиму очолити вияв народного невдоволення, адже серед учасників Руху було багато членів КППС. Але, зважаючи на важливість утворення масштабної всенародної організації, вирішили все ж таки взяти участь в ініційованій письменниками акції. В'ячеслав Чорновіл особисто долучився до формування місцевих рухівських об'єднань, брав участь у роботі комітетів з підготовки установчих зборів організацій Руху, зокрема комітету з організації Всеукраїнського установчого з'їз-

ду НРУ. У виступі на установчому з'їзді НРУ В'ячеслав Чорновіл закликав відкинути розбіжності між прихильниками радикальних і поміркованих ідей задля створення масштабної української організації. Надалі він брав найактивнішу участь у розбудові й діяльності НРУ. На початку 1990 року Чорновіл відстоював концепцію Руху як масштабної громадської організації народнофронтівського типу, вважаючи, що перетворення НРУ на партію буде непоправним ударом по його дієздатності і зашкодить наміченій цілі — активізувати процес українського національного відродження й наблизити відновлення Української держави.

ЛІДЕР «ОСТРОВА СВОБОДИ»

На перших демократичних виборах 1990 року В'ячеслава Чорновола було обрано народним депутатом України та депутатом Львівської обласної ради. На Львівщині представники демократичних сил здобули перевагу, отримавши від 75 до 90 % мандатів. Вони мали більшість у міських і районних радах Львова, Дрогобича, Стрия, Червонограда, Миколаєва, а міська рада Трускавця була повністю сформована з них. Представники й прихильники КПУ переважали лише у 18 з 31 міських і районних рад Львівської області. В Івано-Франківській обласній раді демократичні сили здобули 78,7 % місць, у міській раді — 86 %. Майже половину місць посіли вони в Тернопільській обласній раді і 60 % місць — у міській раді. В цілому по Україні виборці забалотували багатьох представників Компартії. Не потрапили до складу обласних рад окремі секретарі обкомів, не були обраними 80 перших секретарів міськкомів і райкомів Компартії у відповідні ради, в тому числі в Донецькій, Івано-Франківській областях — кожен четвертий, у Криму — кожен п'ятий. У міські ради не пройшов жоден секретар Луцького і Тернопільського міськкомів, перший та

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Шлях борця.....	5
Без страху й компромісу	5
Лідер «острова свободи»	19
Не випустив стяга боротьби з рук	50
Ідеї, що пронизують час	99
Децентралізм, федералізм, місцеве самоврядування.....	99
Російський фактор	147
Кримське питання.....	197
Євроатлантичний вектор	242
Післямова	252

ЦИКЛ «УКРАЇНЦІ. ІСТОРІЯ НЕСКОРЕНИХ»

Життєпис, погляди та вчинки видатних українців у контексті історичних реалій. Зробіть власні висновки!

ІВАН ХОМА. **ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ**

За два десятиліття служіння Україні полковник Коновалець встиг дуже багато: створив Організацію Українських Націоналістів (ОУН) та Українську військову організацію (УВО) як ядро ідейно-політичної системи поневоленого, але не скореного народу. Проте найголовніше його досягнення — створення політично свідомого та активного типу українця-громадянина, справжнім уособленням якого він був сам.

ТАРАС БАРАБАШ. **БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ**

Богдан Хмельницький — непересічна постать в українській історії. Важко знайти історичного діяча, якому б давали стільки протилежних оцінок сучасники і нащадки. Польські історики називали Хмельницького виключно «зрадником», честолюбним і віроломним, у радянській історіографії виставляли в ролі поборника «возз'єднання братніх народів», цілковито ігноруючи його державотворчу діяльність. То ким насправді був Богдан-Зиновій Хмельницький? Що зробив для своєї держави, для козацтва, народу? Залишаємо шановному читачу право самому дати відповідь на ці питання...

ОЛЕГ ДРУЗДЕВ. **ІВАН МАЗЕПА**

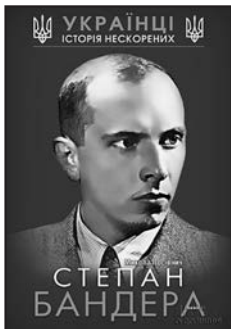
Його ім'я відоме кожному з нас зі шкільних років. Та у поглядах на цю найвідомішу постать української історії є чимало розбіжностей. Іван Мазепа — хто він? Один із найвидатніших політиків і гетьманів України чи звичайний підданий царя, який під скрутну годину вирішив зрадити його? Яке місце Мазепа в історії українського та російського народів? Автор намагається дати максимально точну і зважену оцінку цій сповненій суперечностей та величі людині.

ОЛЕСЯ ІСАЮК. **РОМАН ШУХЕВИЧ**

До вашої уваги — перша науково-популярна біографія Романа Шухевича, захопливий опис життєвих перипетій Головного командира УПА та уважний аналіз його вчинків у ті складні часи. Спортсмен, пластун, підпільник, політв'язень, бізнесмен, командир добровольчого батальйону, зрештою, головнокомандувач партизанської армії, перша особа підпільної української державності — це тільки частина іпостасей Романа Шухевича.

Книга ґрунтується на архівних матеріалах, маловідомих широкому загалу, та спогадах сучасників.

МИКОЛА ПОСІВНИЧ. **СТЕПАН БАНДЕРА**

Степан Бандера. Хто він? Герой? Зрадник? Символ? Дискусії навколо цієї яскравої та суперечливої особистості не вщухатимуть іще довго.

Що ж робить цього не дуже високого і зовсім не кремезного чоловіка символом, прапором, ім'ям? Чому з одних трибун його називають ворогом, а з інших — Провідником і героєм? Щоб зрозуміти це, варто почати з подолання стереотипів, які утвердилися в суспільстві. Посилаючись на архівні документи, цікаві і невідомі широкому загалу матеріали, автор розповідає про життєпис лідера ОУН без штучно створених міфів: які погляди він мав, якими ідеалами керувався і, зрештою, якою він був людиною.